پاراستن و گرینگیپێدان بە فەرهەنگ، نیشانەی زیندوبوونی هەر نەتەوەیەکە

کورد لەسەردەمە جیا جیاکاندا و لەژێر ناوی (کاشی، لولوی، گوتی، کورتی ، کاسای ، سوباری خالدی ، میتانی، هوری ، هندی، میدیەکان ، کاردۆخی،...) یەکاندا لەناو پانتایی شاخەکانی ئەناتۆڵ و زاگرۆسدا ژیانی خۆیان گوزەراندوە. زمانی کوردی لقێکە لەزمانی هیندوئەوروپییەکان کەدەکرێ پاشماوەی زمانی ماددەکان بێت.

هەمیشە بەهۆی پەلامارە بەردەوامەکانی (بابلی، ئەکەدی، سۆمەر)یەکانەوە لە جەنگدا بوون . کوردی کوردستان بەسەر ٤ وڵاتدا دابەش کراوە ، عێراق، ئێران، تورکیا، سوریا وهەندێکێ تریش لە خواروی رۆژئاوای ئەرمینیا وهەندێکی تریشی لە بەشێکی ئازربایجان ولوبنادان .

کورد بەگەورەترین نەتەوە دادەنرێ کە تا ئێستاش وڵاتی سەربەخۆی نیە, یان کیانێکی رامیاری یەکگرتووی نیە کە ئەمە لەسەر ئاستی جیهاندا دانی پێدانراوە

هەروەها لە پێش یەکەم جەنگی جیهانیدا جێگەیەک نەبووە بەناوی ئێراقەوە ، لە دوای کۆتای ئەو جەنگە کورد رۆڵی گەورەی هەبووە لە دروستکردنی ئێراقدا لەو دەمەوە هەتاکوو رۆخاندنی رژێمی سەدام بەردەوام هەوڵی سڕینەوە و شێواندنی جوگرافیا و داگیرکردنی مێژووی فەرهەنگی کوردستانیان داوە. ئەمە لە رووی داگیرکەرانەوە.

بەڵام گازندەی تەواو رووبەرووی خۆمانە کە بیری نەتەوەییمان نە بۆتە کارێک کە ئیشی لەسەر بکەین.

یان پێگەی بیری نەتەوایەتیمان لای تاکەکانی کورد هێندە بەهێز نیە تا بتوانین دڵسۆزانە لە هەموو رووبەکەوە فەرهەنگ و داب ونریتمان بپارێزین هەرو بۆیە زۆر جار کە دەگەڕێینەوە بۆ مێژوو لەبەر نەبوونی بەڵگەی پێوست ناتوانین زۆربەی راستیەکان بۆ بوونی کوردو مێژووەکەی بسەلمێنین .

ڕەوشتی مەدەنی بەتەنگەوەهاتن و دڵسۆزی یە بۆ بەرژەوەندی گشتی وئاما نجەکانی کە بەداخەوە دەسەڵاتی کوردی وتاکەکانی ئەم جفاتە ودەسەڵاتدارانی لەماوەی حکومڕانیدا پێچەوانەی ئەم کلتوورە یان سەلماندووە.

وەک ئەوەی کەس خاوەنی ئەم وولاتە نەبێت وبەتەنگیەوە نەیەت. هەروەها هەستی نیشتمان پەروەری لەم دەفەرەدا بەشیوەیەکی سروشتی هەیە بەڵام زۆر کەمە ، بەهێزکردنی ئەو هەستە خۆی لە خۆیدا پرۆژەیەکی سیاسی ومەدەنیە وپابەندی کۆمەڵێ فاکتەرە . یان ئێمە بە شێوەیەکی کوردی سیاسیەتی بەعسیزم پیادە دەکەین ونەمناتوانیەوە لەم پەروەردە یە دەرباز بین.

لەبەر ئەوەی ئەم فۆرمە لە پیادەکردنی سیاسەت بۆ بەرژەوەندی گشتی نەبووە بگرە کلتووری دەستوتاقم وکلتوری خزمایەتی لە خزمەتی کۆمەلێکی دیاریکراو بووە . ئەمانە بوونەتە هۆی لەدایک نەبوونی شوناسێکی نەتەوەی و نیشتمانی وکەم بوونەوی هەستی نیشتمانی لای کۆی جفات کە ئەمەش دەبێتە هۆی سەرلێشێواندن و نەبوونمان دەسەلمێنێت.

لە کاتێکدا دەبوو ئێمە پێچەوانەی ئەمە هەلوێستمان یەکبخستایە بۆ بەرژەوەندی گشتی و فەزای ئازادیمان لە بیرو بۆچونەکانمان و سیاسەت وبەرێوەبردنی وولات وپەروەدرەی کۆمەڵایەتی وهەماهەنگ بوونایە وچالاکانە بەرنامەو پرۆژەی مەدەنیانەمان هەبوایە بۆ ئەوەی بە عەقلیەتێکی سەردەمیانە غیابی خۆمان شێبکردایەوەو هەنگاوی تازەمان بنایە.

هەر ئەم پەروەردەیە یە کە تاکەکانی کوردی پەرتەوازە کردوەو چ دەسەڵات وچ تاک هەست بە ماف وئەرکەکنی خۆیان ناکەن هەوڵی تێگەیشتنیش نادەن ، تا بتوانرێ لۆژیک بێتە کایەوەو چارەنوسمان دیاری بکات چوون لۆژیک بەرهەمی مرۆڤی تەندروستە.

هەر لەم روانگەیەوە دەتوانین بە شێوەیەکی گشتی بۆ زۆر شتی تر تێبکۆشین، تاکی کورد ئەو پەروەردەیەی نەکراوە، چ لە خێزان وچ لە لایەن دەسەڵاتدارانەوە ، کە دەبێت وەک تاکێک لە جفاتدا بەرپرسیارتی بخاتە سەر شانی خۆی بەرامبەر بە هەموو کردارێ ، لەوانە خاپوورنە کردنی دامودەزگا گشتیەکان، باخچەکان ، فێرگەکان، ریگا و بان،گرنگی دان بە پاک وخاوێنی وولات کە هیچی کەمتر نیە لەخەبات .

دەبێت ئێمە هەوڵی تەواوەتی بخەینە گەر بۆ دروست کردنی تاکێکی تەندروست و کۆمەلگایەکی مەدەنی و نوێ.

هەر بۆیە پێوستیتمان بە شۆڕشێکی ڕووناکبیری گشتی هەیە لە رووی رامیاری و کۆمەلایەتی و فیکریەوە کە یاسا و لۆژیک وفەزای ئازادی و دڵسۆزی گشتی تێدا بەرقەرار بێت کەتاکەکانی ئەم کۆمەڵە هان بدات وبتوانن شیکردنەوە وبەرنامەی داریژراو تۆکمایان پێ بێت بۆ خۆیان و بۆ مرۆڤایەتی.

ئەو وڵاتانەی کە بیری مەدەنی کۆمەڵگا بەڕێوە دەبات ، هەوڵی تەواوەتی دەدەن بۆ سەلماندنی بونیان ، هەر لەبەشداریان بۆ هەموو پرۆسەکانی ژیان وبەرجەستە کردنی زەمینەی دیموکراسی و پیادەکردنی لە ژیانی رۆژانەیانداو بوونی یاسا بۆ سەرەوەری و کردنەوەی سەدان سینەما و شانۆ و پێشانگای هونەری و هەروەها دڵسۆزی لەرادە بەدەری پەروەردەیان بۆ خۆیان و جفاتیان.

ئێمە دەمانەوێت خۆشەویستی بۆ نیشتمان وخاکەکەی لە رووی هونەریەوە بخەینە روو . هەر بۆیە باسەکەمان چڕ دەکەینەوە لەسەر یەکێک لە پرۆژە شارستانیانەی وولاتانی ئەوروپا کە چۆن دام و دەزگاحکومیەکان و هاونیشتمانیان پێکەوە هەوڵی تەواوەتی دەدەن بۆ لەناو نە چوونی جۆری ژیان و کارو پیشەیان لە سەدەکانی رابردو و ئێستادا و پارێزگاری کردن لێیان گرنگی پێدانی وەک کردنەوەی سەدان مۆزەخانە وکارکردنی تێدا ، کە زۆربەی کارمەندەکانی بە خۆبەخش کاری تێدا دەکەن کە ئەمە دلسۆزی بۆ نیشتمان دەسەلمێنێت .

گەر ووشەی مۆزەخانە شیبکەینەوەو بزانین چ ئەرکێکێ گرتوۆتە ئەستۆ ئەوە دەگەینە ئەو مانیەیەی کەمۆزەخانە ووشەیەکی لاتینی یە (MUSEM) بەمانای پەرستگا یان شوێنێک دێت بۆ بیرکردنەوە، زاناکان لەسەردەمی کۆنداو لە ئەسکەندەریە ی میسر دەچوونە ئەم پەرستگایە و کاتیان بەتەواوەتی تەرخان دەکرد بۆ خوێندنەوەی کتێبی پیرۆز.

لەسەدەی ١٩وە کەسەردەمی گەشەکردن بوو ئەم جۆرە مۆزەخانانە دروست بوون.

مۆزەخانە بنکەیەکی رۆشنبیری هزر ئامێزەو ، هەموو هەوڵێکی خزمەت کردنی مرۆڤ وکۆمەڵگایە، کراوەیە بۆ هەموو کەسێک ، لەناو مۆزەخانەدا هەموو ئەو بەڵگە ویستراو نەبینراوانەی تێدایەکە باس لە چۆنیەتی ژیان و کارو پێشەیان وهەموو ئەو هونەرو ئەدەبانەی لە رابردوو ئێستادا هەبووەوکۆیان دەکاتەوە.

بە شێوەیەکی گشتی دوو کاری زۆر گەورە لە ئەستۆ دەگرێ؛

یەکەم ؛ ئەرکی مۆزەخانە پاراستنی هەموو ئەوکارە هونەریانەیە لە (نەمان ، دزین، سووتان،خۆڵ وتۆز، ئاوبردن.....هتد).

دووەم؛ ڕێگەیەکی زۆر تەندروستە بۆ پێشاندانی هەموو ئەو کارانە هەر لە (تابلۆکان، هەلکۆڵراوەکان، نەحتەکان ،خانووەکان، هەموو ئەو شتانەی لە ژیاندا هەن ..... بە پێی ڕێکەوتی مێژووی نرخ وبەهاکەی جیا دەکرێنەوەو دادەنرێن..

ئەو شوێنەی دەکرێ بە مۆزەخانە لەلایەن کۆمەڵێ شارەزاوە نەخشەی بۆ دادەنرێت بە پێی خوازراو بۆ دروست کردنی مۆزەخانەیەک هەر لە گۆڕینی (ئاو وهەوا، رووناکی پێویست، دیزان بۆدانانی کەل وپەلەکانی مۆزەخانە،...زۆر شتی تر.

زۆر جۆری مۆزەخانە هەیە، ئەوانەی لەسەر ئاستی جیهان ناسراون وهەم ئەوانەی لەسەر شارو ناوچەکان دەنگیان هەیە.وەکوو ، لۆڤەر لە پاریس،بریتش موزەیم لەئینگلترا ، رایک موزەیم لە ئەمستردام ، مۆزەخانەی کراوە لە ئارنهێم و.....چەندینی تر.

ئێمە لێرەدا باسەکەمان چڕ دەکەینەوە لەسەر مۆزەخانەکانی هۆلانداو بەتایبەتی شاری ئارنهێم.

کۆنترینیان مۆزەخانە (تیلەرە)ە لە هارلێم کە شارێکی گەورەیە لە هۆلەندا.

١٣ مۆزەخانەی نیشتمانی هەیە لەوانە(رایک موزەیەمە لە ئەمستردامە کە پایتەختی هۆڵەندا یە. (RIJKSMUSEUM)

مۆزەخانەی (فانئابی) لە ئایندهۆڤن ، مۆزەخانەی (کوبرا) بۆ هونەری تازە لە (ئامستلفێن) مۆزەخانەی (مانتهاوس) لەلاهای .

مۆزەخانای (فنسنت ڤان خۆخ)لەئەمستردام .

مۆزەخانەی هونەری تازە لە ئارنهێم ، وبەسادان مۆزەخانەی تر.

لە هۆڵەندا ١٤ (PROVINCIES)هەیە واتە بەش یان موقاتەعە، وەهەر یەکێک لەم بەشانە لە کۆمەڵێ شارو شارۆچکەو لادێ پێک دێ، بەدەیان مۆزەخانە بەدی دەکرێ لەناو ئەم شارو لادێیانەدا، ئێمە یەکێک لەم بەشانە وەردەگرین کە (GELDERLAND)ە ، وەیەکێک لە شارەکانی کە (ARNHEM)ە. لە بەشی GELDERLAND) (٩٢ مۆزەخانەی جۆراو جۆر هەیە،

بەناوبانگترینیان (OPENLUCHTMUSEUM)ە، واتە مۆزەخانە لەهەوادا واتە کراوە.هەتا ساڵی ١٩٩٣ مۆزەخانەی نیشتمانی بوو،ئەم مۆزەخانەیە دیمەنی هەموو ئەو ژیانەمان دەداتێ لە چەند سەدەکانی رابردوودا،بەسەریان بردووە، جۆری ژیان وکارکردنیان بە هۆی دروست کردنی هەموو ئەو خانوو بەرەو شوێنی کاریان وەک (کێڵگەکان، ئاش ، کەنیسەکان، کارگەی دروست کردنی بەروو بوومی شیر هەر لەماست وپەنیرو جۆرەکانی تر،.... هەموو ئەو دیمانەنانی ژیانی ئەو سەردەمە پشان دەدرێ، وەهەندێ لەو خانوانە خەڵکی هۆڵەندی تێیدا وەک ئەکتەرێک رۆڵی ئەو کەسانە دەبینن کە لەو سەردەمانەدا بوون، کاتێ میوانەکان دێن دەتوانن گەرم وگوری زیاتر پشان بدەن .وە هەموو جۆرە کارێکی هونەری پێشکەش دەکرێ، ئەو کارە دەستیانەی کۆن ،پێشاندانی جل وبەرگی کۆن، کۆتایی هەفتە بەزۆری بەرنامەی چالاکیان هەیە بۆقوتابخانەو فێرگەکان نموونە، بەروبووم دوورینەوە، وانەی گەنم، پاسەوانی ئەسپ وکەرنەفالی منداڵانە کە چۆن لەسەردەمی خۆیدا رووی داوە.

شارەوانیەکان پێش وەخت تێدەکۆشن بە دانانی پلان بۆ بەرنامەو کارو چالاکیەکان وپرۆژەکانیان .

ناردن وهەڵواسینی و دانانی لە شوێنی گونجاو دا تا هەر کەس ئارەزووی کرد زانیاری بزانێ دەچێتە سەر وێبسایتی ئەو مۆزەخانەیەو هەموو ئاسانکاریەک بە زۆربەی زمانە جیهانیەکان کراوە

پلانی کردنەوەی مۆزەخانەی کراوە لە ئارنهێم لە لایەن (FREDERIC ADOLF HOEFER)ەلە ساڵی ١٩١٢ دا بوو وە لە ١٣ یولێۆ ساڵی ١٩١٨ دەرگای ئەم مۆزەخانەیە کرایەوە لەگەڵ هێنانی ٦ جۆری بینا کە لە شوێنەکانی تری شارەکانەوە گوازراوەتەوە بۆ ئەم مۆزەخانەیە .

لەساڵی ١٩٨٧ ئەم مۆزەخانەیە داخرا لە بەرنەبوونی میوان ، بۆیە دوای دەنگ بەرزکردنەوەی خەڵک و چوونە سەرجادەو بەیارمەتی هەموو لایەک جارێکی تر دەرگاکانی کرانەوە.

لە ساڵی ١٩٩٦ هێڵێ ترامی رۆتردام ودانهاخیان بۆ راکێشا کە دوو شاری گەورەن لە هۆڵاندا.بۆ ئەوەی ئاسانکاری بۆ میوانەکان بکەن کە ئەم ترامە لەبەردەرگای چوونە ژوورەوەی مۆزەخانەکەدا دەوستێ ومیوانان دەگوێزێتەوە .

لە پێش دەرگاکە فۆرمێک یان شکلێک لە شێوەی هێڵکەدا هەیە، بە فیلم ژیانی کۆنی هۆڵاندا پشان دەدات لە ٦ پانۆرامادا.

ئەم مۆزەخانەیە لەساڵی ٢٠٠٥دا خەڵاتی باشترین مۆزەخانەی ئەوروپی وەرگرت لەلایەن شاژنی بروکسل (FABIOLA)وە.

مەبەستی سەرەکی لە کردنەوەی مۆزەخانە، بە مانای زیندوو بوونی هەر نەتەوەیەکە.

بەسەردانی هەندێ لە مۆزەخانە کان دەتگەڕێنەوە بۆ ئەو بۆن وبەرامەو ئەو پەیوەندیە خێزانی وگەرم و گووڕیەی کە لەو سەردەمەدا هەبووەو دەبێتە هۆی ئەوەی کەش وهەوایەکی تایبەتت پێ ببەخشێت، تابلۆیەکی جیاوازت بۆ دەنەخشێنت کە مرۆڤ لەگەل جیهانگیریدا کەمتر چێژ لە گەرمو گوری وسادەیی ژیان دەبین، گەرانەوە بۆ ئەو یادە ئارامیت پێ دەبەخشێت .

خاڵێکی تر ناساندی مێژووی میللەتێکە بە نەوەکانی خۆی وشیکردنەوەو راڤە کردنیان بە مەبەستی وەرگرتنی هونەری وزانیاری.

بەسەربردنی چەند کاتێکی خۆش وچەند خولەکێک دوورکەوتنەوە لە دووبارە بوونەوەی ژیانی ئاسایی.

مۆزەخانە بۆ کارو چالاکیەکانی ژیان بەکار دەهێنرێت بۆ نموونە ، هۆڵێ گەورەوشانۆکانیان بەکرێ دەگیرێ بۆ پرۆسەی (هاوسەرگیری ، ئاهەنگ گێران بۆ رۆژی لەدایک بوون، کۆرو کۆبونەوەی چەندین کۆمپانیا، .....هتد) کە ئەمەش قازانجی دەگەڕێتەوە بۆ مۆزەخانەکان تا کارو جالاکیەکانیان بەرفراوان بکەن.

هەروەها سەرچاوەیەکی باشی دارایە کاتێ بەسەدان گەریدە وگەشتیار سەردانی وولاتەکەیان دەکەن لەهەمان کاتیشدا دەبێتە جێی شانازی وباسکردنی لەلایەن وولاتانی جیهانەوە .

ئەم جۆرە کارو پلانانە بیری کۆمەلگایەکی مەدەنی دەسەلمێنێت کە خوازیاری زانیاری وزانست وتازەگەرین و لەگەڵ خواست وئاستاکانی سەردەمدا دێنەوەو هەوڵی تەواوەتی دەدەن بۆ دەرخستنی هەموو ئەو بەها جوانانەی کە مرۆڤ بۆ مرۆڤایاتی دەیهێنێتە ئاراوە. ئەمە بەڵگەی خۆشەویستیە بۆ نیشتیمان ، بۆ بەرەهەمی مرۆڤایەتی ، جوانی ، تازەگەری ، ئەمە ئەو کەشتییە سەر شێتەیە کە لە شەپۆلی ئاوەکان دەدات تا وێنەیەکی ئەفسوناوی دروست بکات و لەیادەکاندا بمێنێوە.

هەر بۆیە دەبێت ئێمەی کوردیش گرنگی بدەین بە مێژوو فەرهەنگی خۆمان بڕوامان بە توانای تاکەکەنی خۆمان هەبێت ، تا بتوانین بەهەموشێوەیەک لە وون بوون خۆمان بپارێزین جوانی بە ژیان بدەیین.

پرۆسەی بەرێوەبردنی وولات تەنها کارو پێشەی دەسەڵاتداران نیە بەڵکوو کۆی هاونیشتمانیان دەگرێتەوە کە لەم ئارایشەدا چالاکانە بەشدار بن وبەرژەوەندیە تایبەتیەکان وەلا بنێن بۆ بەرژەوەندی گشتی تێبکۆشین بۆ دروست بوونی ئەقلیەتی مەدەنی بۆ تاکەکانی کۆمەڵ وکۆمەڵگایەکی وشیار بێتە کایەوە.

ئەرکی سەرشانی دەسەڵاتدارانە کە هەوڵی تەواوەتی بدەن کە سیمای شارەکان بناسرێتەوە و هەنگاوێکی دڵسۆزانەی بۆ بدرێت هەر لەکردنەوەی دەیان هۆڵی سینەماو شانۆ هەروەک رووناکبیرێک دەڵێ کاتێ سیمای شار دەناسیتەوە کە هۆڵی شانۆ وسینەماکانی لە جێشتخانەکان زیاتر بێت.

دروست کردنی دەیان مۆزەخانە بۆ شارەکان لەسەر هەموو ئەو داواکاریانەی کە مۆزەخانەیەک دەیخوازێ ، بەدواچوون بکرێ بۆ ئەو شوێنە کۆنانەی هەمانە و یان ئەو کەلوپەلانەی بەرهەمی مرۆڤی کورد بوون لەسەردەمانی خۆید ا و پارێزگاری کردن لێیان، بە گرینگ زانینی ئەم پرۆژانە خۆمان وژیانمان لە وون بوون دەپارێزێت.

ئەرکی سەرشانی هەموو هاوڵاتیەکە خۆشەویستی خۆی بۆ نیشتمان و جفاتەکەی لەهەموو رووەکەوە بسەلمێنێت چوون تا مرۆڤ لە ناو نێشتماندا هەست بە بەرپرسیارێتی نەکات و تێناکۆشێ و کار ناکات بۆ ئامانج کە ئازادی وسەربەخۆییە.

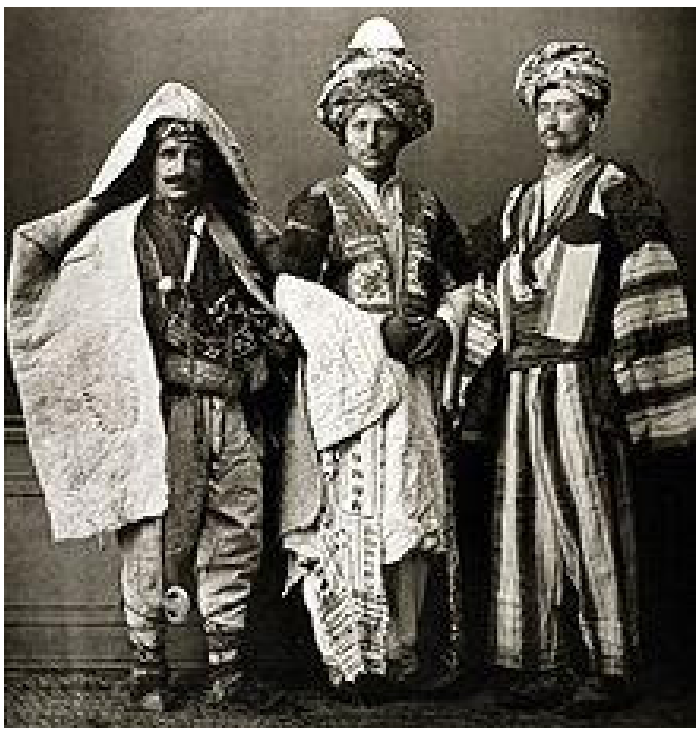

شنە پێنجوینی
shnapenjweny@live.nl

رۆژی گەل
هەفتەنامەیەکی سیاسی، رۆشنبیری گشتییە، حزبی رزگاریی کوردستان دەری دەکات
خاوەنی ئیمتیاز: رێکار ئەحمەد.. ژمارەی تەلەفۆن:٠٧٥٠١١٩١٤٩٧
سەرنووسەر: سەردار محەمەد .. ژمارەی تەلەفۆن: ٠٧٥٠١٢٢١٧٥٥
www.rojigel.com rojiigel@hotmail.com

هەولێر
گەڕەکی رزگاری
شەقامی شەست مەتری
نزیک وەزارەتی ئاوەدانکردنەوە
٠٧٥٠١١٧٩٨٤٦

سلێمانی
جارێ نووسینگەی سلێمانی بێ ئەدرێسە

کەرکوک
گەڕەکی ئازادی
سەر ڕێی گشتی
سلێمانی-کەرکوک
٠٧٧٠١٢٦٤٤٢٩

رانیە
گەڕەکی رەشەمێرگ
بەرانبەر بارەگای
پێشمەرگەدێرینەکان
٠٧٥٠١١٦٣٨٠٥